

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Kristusbarnet kröner sin moder : ett motiv ur Caesarius av Heisterbachs
Dialogus Miraculorum i svensk 1300-talskonst?

Andersson, Aron

Fornvännen 1957(52),s. 78-81 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1957_078

Ingår i: samla.raa.se

KRISTUSBARNET KRÖNER SIN MODER

Ett motiv ur Caesarius av Heisterbachs
Dialogus Miraculorum i svensk 1300-talskonst?

I den rhenländske cisterciensermunken Caesarius av Heisterbachs berömda legendsamling berättas ett mirakel, som tilldragit sig på författarens egen tid i det frisiska klostret Yesse, grundat omkring år 1216. Miraklet är förknippat med en madonnabild, en träskulptur, som Caesarius känner genom självsyn — opere angelico decenter exculpta. En gång under mässan reste sig madonnans barn vid evangeliets läsning och placerade moderns krona på sitt eget huvud. Vid orden »Et Homo factus est» i Credo gav barnet kronan åter till Maria och satte sig på nytt i hennes knä.

Händelsen förutsätter, att Kristusbarnet saknat krona. Vi kunna därför förmoda, att barnet suttit på moderns ena knä, icke symmetriskt frontalt i hennes sköte enligt en här i landet välkänd typ från senromansk tid. I madonnor av den senare typen, som är fransk till sitt ursprung, bära Maria och barnet regelbundet var sin krona. Barnets rörelsefrihet under miraklet förutsätter även, att madonnan i Yesse varit framställd tronande, icke stående med barnet på armen.

Egid Beitz, som undersökt Caesarius av Heisterbachs skrifter i deras förhållande till konsten, har trots sig finna legenden illustrerad i en grupp madonnabilder från gotiken.¹ Som exempel anföres en madonna från 1300-talets senare hälft i Gaubischofsheim vid Mainz. Maria är här framställd stående med barnet på vänster arm; Kristusbarnet fattar med höger hand Marias kronring i ett stadigt grepp och bär i den vänstra en uppslagen bok. Motivet har synbarligen överförts till gotikens nya, populära madonnatyp, den stående. Framställningen avser icke en illustration av tilldragelsen i Yesse, men Kristusbarnets beteende i Gaubischofsheim har förmodligen samma innebörd som i mirakelberättelsen. Ett flertal ståmadonnor i Rhenlandet och Schweiz överensstämmer i denna ikonografiska detalj med bilden i Gaubischofsheim; i Italien finnes typen företrädd i Giovanni Pisanos mormadonnor.²

Som en mer omedelbar skildring av händelsen i Yesse kunde framställningen på Väddö kyrkas 1300-talskalk citeras. Här är barnet i full färd att sätta kronan till rätta på Marias huvud och tar samtidigt ett kliv från bänken upp i moderns sköte (fig. 1). På den något tiotal år yngre patenen i Alunda är framställningen mer osammanhängande: barnet står på Marias vänstra knä, griper med höger hand hennes krona men med bortvänt huvud och ägnar i stället sin uppmärksamhet åt fågeln i vänster hand (fig. 2).

¹ E. Beitz »Caesarius von Heisterbach und die bildende Kunst» (Augsburg 1926) s. 40 f. och fig. 11. — Berättelsen finnes återgiven i översättning i »Annalen des Hist. Vereins für den Niederrhein. 53» (Köln 1891) s. 176 f.

² A. Andersson »Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert» (Stockholm 1956) s. 133.

Fig. 1. Nattvardskalk, Väddö kyrka, Uppland. Detalj. — Chalice, Väddö Church. Detail.

Fig. 2. Patén, Alunda kyrka, Uppland. Detalj. — Paten, Alunda Church. Detail.

Även i träskulptur synes detta motiv — Kristusbarnet kröner sin moder — varit representerat här i landet. Ett fragmentariskt bevarat retabel i Hubbo kyrka i Västmanland visar som mittgrupp Jungfru Maria och S:ta Anna, tronande på en bänk på ömse sidor om ett stående Kristusbarn (fig. 3). De båda kvinnorna, symmetriskt vända i halvprofil mot varandra, lyfta sina — nu förlorade — händer mot barnet, vars plats på bänken markeras av en framspringande pilaster. Kristus, visserligen återgiven som ett barn men alltför kraftigt dimensionerat för att kunna få plats i moderns knä, står något närmare modern än mormodern, vänd mot den förra genom en obetydlig vridning av huvudet och kroppsställningens mjuka kontrapost, fint framhävd i den fotsida klädnadens bågformigt släpande veck. Kristus här i vänster hand en världsglob, hans högra arm har varit utsträckt mot Maria, den förlorade handens fingrar sannolikt vilande på moderns krona.³

Ett tympanon i portalen till Hl. Annenkapelle i domen i Hildesheim, daterat omkr. år 1321, visar en med Hubbo nära överensstämmande komposition. Portalskulpturen torde vara ungefär samtida med Hubbo-retabetet men är stilistiskt avvikande och kvalitativt underlägsen (fig. 4).⁴

Kalken i Väddö och patenen i Alunda äro representanter för en guldsmedskonst, vars närmaste rötter kunna sökas i Lübeck. För altarskåpsfigurerna i Hubbo har jag sökt hävda ett rhenländskt eller flandriskt ur-

³ Kristusbarnets högra arm saknas och likaså de blad i Marias krona, på vilka handens fingrar vilat. Rekonstruktionen av de felande delarna synes dock tämligen viss med hänsyn till kompositionens anförda parallell i Hildesheim.

⁴ V. C. Habicht »Die mittelalterliche Plastik Hildesheims» (Strassburg 1917) s. 85 f.

Fig. 3. Mittgrupp i altarskåp, Hubbo kyrka, Västmanland. — Centre piece in retable, Hubbo Church.

sprung.⁵ Av samma hand som Hubbo-skulpturerna äro ett par altarskåpsstatyetter i Teda kyrka, Uppland, och de i övrigt närmast besläktade skulpturerna här i landet äro arkivoltfigurer i Uppsala domkyrkas sydportal och fragmentariskt bevarade småskulpturer från ett altarskåp i By kyrka i Dalarna.⁶

⁵ *Andersson* a. a. s. 19 f. Däremot kan jag icke finna fog för den sammanställning av Hubbo-skulpturerna med Ala-mästarens konst på Gotland, som föreslagits av *B. Söderberg* »Ett arbete av 'Ala-mästaren' i Läns museet i Västerås» (i *Västmanlands fornminnesförenings årsskrift XXVII, 1939*). — *R. Norberg* »Nordisk medeltid» (i *Tidens Konsthistoria III, Stockholm 1950*) s. 137 ser Hubbo- och By-skulpturerna som prov på ett direkt franskt konstinflytande i Västerås stift, en åsikt som jag ej heller kan dela.

⁶ Till de med Hubbo mycket nära besläktade skulpturerna hör även en skägglös apostlabild av ek i Göteborgs Museum, Inv. 1424.

Fig. 4. Tympanon, Hl. Annenkapelle, domen i Hildesheim. — Tympanum, Chapel of St. Anne, Hildesheim Cathedral.

Kristusbarnet krönande sin moder är ett ikonografiskt motiv, som synes varit särskilt populärt i den rhenländska och rhenländskt influerade konsten. I den franska höggotikens madonnabilder saknas däremot detta motiv, så vitt jag kunnat finna. En undersökning av elfenbensretabler och epokens fåmligen talrikt bevarade ståmadonnor i stensulptur har givit negativt resultat.⁷ Om denna iakttagelse håller streck, finns det starka skäl att sätta motivets uppkomst i samband med just den av Caesarius av Heisterbach relaterade händelsen, samtidigt som motivets uppträdande i svensk 1300-talsmiljö bör tolkas som ett tecken till nederländskt eller västtyskt konstinflytande.

Aron Andersson

⁷ En sittande madonnabild av marmor i Louvre, Nr. 149, visar motivet; stilistiska skäl synas mig tala för bildens flandriska proveniens.